

K NIEKTORÝM OTÁZKAM VZŤAHU MIESTNEHO OBYVATELSTVA VÝCHODNÉHO SLOVENSKA K VPÁDU MAĎARSKÝCH BOLŠEVIKOV ROKU 1919

IGOR SLEPCOV

SLEPCOV, Igor: To Some Issues of Relation of East Slovakia Local Population towards Invasion of Hungarian Bolshevics in 1919. *Vojenská história*, 5, 4, 2001, pp.26 – 33, Bratislava.

Generally the author describes a wide spectrum of contacts and manifestations showing the relation of local population of East Slovakia to the Hungarian Red Army, beginning with solemn acts of welcome or non-covered fear of Bolshevik terror in various layers of population. He stems from historical development, national and social stratification of East Slovakia population and he exactly states an ambiguity of this relation. He refers to reactions of people and final destiny of various orders and regulations of military dictatorship of Hungarian Bolshevics in Slovakia, including various criminal reprisals and even capital punishment. He deals also with the issue of the entry of Slovak and Ruthenian nationality to the Hungarian Red Army. Finally he refers to the important issue of requisition and so called „white money“ in which the Hungarian Red Army troops paid for each service or purchase at requisitions.

Military History. Slovakia. Invasion of Hungarian Bolshevics to East Slovakia in 1919.

Hodnotenie vpádu maďarskej Červenej armády na Slovensko a nasledovné nastolenie Slovenskej republiky rád (SRR) sa za uplynulých viac ako 80 rokov menilo niekoľko ráz. Za existencie prvej ČSR sa tejto udalosti nevenovala osobitná pozornosť, pretože sa brala predovšetkým ako vojna medzi ČSR a maďarským bolševickým režimom. Krátke a zložité obdobie Slovenského štátu (1939 – 1945) prakticky vylučovalo možnosť seriózneho skúmania problematiky. Po februári 1948 sa čs. historici s vervou pustili do práce.¹ Vpád maďarských bolševikov a vznik SRR začali hodnotiť výlučne z marxistického hľadiska, ktoré dokazovalo, že SRR bola predovšetkým výsledkom domáceho triedneho boja na Slovensku a že bola samostatnou republikou. Bola to snaha vyvrátiť názor o vpáde maďarských bolševikov, ktorý pretrvával z predmníchovskej republiky.

V prácach o letných udalostiach roku 1919 na Slovensku takmer bokom ostávala otázka vzťahu miestneho obyvateľstva k maďarskej Červenej armáde, a to v regióne, ktorého sa tieto udalosti najviac dotkli – východného Slovenska.

Aj napriek tomu, že vznik Československej republiky a nastolenie jej štátnej moci na Slovensku koncom decembra 1918 a začiatkom januára 1919 celkom priaznivo prijali slovenskí a rusínski obyvatelia, nikto zo súčasníkov obdobia vpádu maďarskej Červenej armády ani vtedy, ani v neskorších rokoch nezakrýval, ani nepopieral fakt, že táto armáda bola na začiatku vítaným subjektom na východnom Slovensku. Po roku 1948 čs. autori už nešetřili slovami nadšenia pri opisovaní tejto udalosti. Niekoľko výňatkov: „Košické obyvateľstvo netrpezlivo čakalo na príchod Červenej armády.“²

¹Len z najhlavnejších prác: GOSIOROVSKÝ, M.: O sovietoch na Slovensku, *Nová mysl* 1949, s. 276 – 284, VIETOR, M.: Slovenská republika rád v roku 1919, Bratislava 1955 a Slovenská republika rád. Bratislava 1959, DZVONÍK, M.: Ohlas VOSR na Slovensku (1918 – 1919). Bratislava 1957 a iné.

²VIETOR, M.: Slovenská Sovietska republika v r. 1919. Bratislava 1955, s. 174.

„6. 6. 1919 o 16.00 hod. 46. červený pluk a spolu s ním 31. a 101. peší pluk vstúpili do Košíc. Väčšina obyvateľstva víta Červenú armádu s nadšením.“³ Dokonca na toto divadielko Béla Kun zbral z Budapešti celý filmový štáb. Propaganda aj vtedy fungovala viac než intenzívne. „9. júna jej (maď. ČA – pozn. autora) už volá na slávu celý Prešov, celé východné Slovensko a južný Spiš.“⁴ „Aj do Sniny nakrátko prišiel malý oddiel vojakov Červenej armády. Bol spontánne a srdečne vítaný obyvateľstvom. Na domoch sa objavili červené zástavy a mládež i stárež chodila s kokardami na šatách.“⁵

V tomto nadšení za Košicami a Prešovom nezaostal ani Bardejov. „... 10. júna 1919 maďarskú Červenú armádu na železničnej stanici v Bardejove oslavovali predstavitelia mesta, značná časť inteligencie a mládeže.“⁶

Z celkom pochopiteľných príčin neuvádzam opis dojímavých scén vítania maďarských bolševikov, ktorí podávali noviny vychádzajúce v období trvania Slovenskej republiky rád. V podstate ten istý obraz, ale iné vysvetlenie udalostí prezentujú autori z obdobia prvej ČSR. „Dostalo sa im (maď. ČA – pozn. autora) skvelého privítania. Maďarskí šovinisti z Prešova videli v nich len Maďarov, sľubovali si od nich víťazstvá nad Čechmi, späťuvvedenie maďarského režimu. Boli však veľmi sklamaní, keď dostali rozkaz sňať maďarské zástavy zo striech a vyvesiť červené odznaky komunizmu.“⁷ Niečo podobného sa dialo aj v Bardejove: „... dievčatá v bielych šatách s kyticami, maďarské zástavy so svätoštefanskou korunou, dokonca sa hovorilo, že s takou okázalosťou nevíтали Bardejovčania ani kráľovnú Alžbetu roku 1895. Prišlo však sklamanie a vytriezvenie. Ti, ktorí si mysleli, že budú vítať nacionálne založené riadne maďarské vojsko, videli na svoje veľké prekvapenie, že majú dočinenia s pozbieranou surovou internacionálnou čeliadkou, ktorá nereagovala na srdečné uvítanie, kytice surovo odhodila, odmietla vítanie s poznámkami: „Sme proletári.“ Toto nečakané chovanie sa, ako aj celý zovňajšok a výzbroj pozbieraného vojska zarazilo a znechutilo prítomných.“⁸

Dovolil som si túto zdĺhavú citáciu, aby bola lepšie pochopená situácia, ktorá vznikla na východnom Slovensku po rozpade Rakúsko-Uhorska.

Národné povedomie širokých vrstiev slovenského obyvateľstva, predovšetkým v zmiešaných oblastiach, do ktorých bez pochyb patrí aj východoslovenský región, bolo stále nízke. Uhorské štátne vedomie bolo s ohľadom na takmer tisícročnú existenciu uhorského štátu pomerne silné. Na východe sa to dokonca prejavilo vznikom promaďarskej Východoslovenskej národnej rady a vzápätí Východoslovenskej republiky. Východoslovenská rada vznikla začiatkom novembra 1918 v Prešove na čele s Viktorom Dvortsákom, trvala na zásade integrity Uhorska, odvolávala sa na právo národov na sebaurčenie a delila Slovákov na dva národy – na západných Slovákov a „východných Slovákov“.⁹ Niektorí historici, napríklad český historik Jan Rychlík, to vysvetľuje určitou špecifickosťou „východniarov“. „Niet pochyb, akcia bola iniciovaná a podporovaná maďarskou vládou. Na druhej strane by bolo chybou chápať jej existenciu len ako maďarskú intrigu. Obyvateľstvo východného Slovenska totiž skutočne malo a do určitej miery má i dnes (vedomie odlišnosti od ostatných Slovákov, a preto vznik VSNR mohol mať aj určitú domácu podporu.“¹⁰ Aj takéto tvrdenie má právo na existenciu.

³KORDÍKOVÁ, M.: Príspevok k dejinám robotníckeho hnutia v Košiciach. In: Štúdie z dejín robotníckeho hnutia na Slovensku 1917 – 1923. Bratislava 1968, s. 194.

⁴BADÍK, M. – ŠKOLNÍK, M.: Revolučné prejavy proletariátu južného Spiša v období Slovenskej republiky rád. In: Spiš, Vlastivedný zborník, č. 2. Košice 1968, s. 12.

⁵LEŇO, A. – TEREK, Š.: Miesta pamätné (1918 – 1944), Humenné 1979.

⁶MIHÁL, J. M.: Horný Šariš, Košice 1969, s. 14.

⁷KLEIN TESNOSKALSKÝ, B.: Kunove gardy v Prešove (od 1. júna do 1. júla 1919). In: Vpád maďarských bolševikov na Slovensko. Bratislava 1936, s. 139.

⁸KRPELEC, B.: Bardejov a jeho okolie dávno a dnes. Bardejov 1935, s. 129.

⁹Podrobnejšie pozri: HRONSKÝ, M.: Boj o Slovensko a Trianon 1918 – 1920. Bratislava. 1998, s. 107.

¹⁰RYCHLÍK, J.: Česi a Slováci ve 20. století. Česko-slovenské vzťahy 1914 – 1945. Bratislava 1997, s. 66.

Začiatok roku 1919 bol na Slovensku charakteristický roztrieštenosťou vo viacerých sférach, predovšetkým v národnostnej, ideologickej a organizačnej. Každý novovzniknutý štát má svoje problémy, má ich omnoho viac, keď národnostne nie je jednotný. Maďarská menšina, ktorá sa určením demarkačnej čiary dostala do Československa, nebola spokojná so svojim novým postavením, a to z celkom pochopiteľného dôvodu – ešte nedávno patrila k vládnucemu národu. Maďari na Slovensku ostro vnímali dianie vo svojej bývalej vlasti, a preto v ich prípade nešlo o komunistické heslá, ale predovšetkým o spolupatričnosť ku svojim krajanom.

Vznik Maďarskej republiky rád bol varovným signálom pre mladý československý štát. Osobitne na Slovensku to bola otázka života a smrti, a preto sa tu reagovalo veľmi pohotovo. Už 25. marca 1919 minister s plnou mocou pre správu Slovenska Vavro Šrobár vyhlásil stanné právo na celom Slovensku a usiloval sa uzavrieť česko-slovensko-maďarské hranice. Na Slovensku (aj v Prahe) sa celkom opodstatnene báli, že revolučné zmeny, ktoré hlásala Maďarská republika rád, nájdu podporu na Slovensku, a to predovšetkým medzi maďarskou menšinou. A nemýlili sa. Najmä značná časť obyvateľstva Košíc považovala toto mesto za integračnú súčasť Maďarska a nastolenie čs. moci považovala za dočasný stav. Lenže ani Maďari nereagovali na príchod ČA rovnako. Zámožnejšia vrstva a statkári pred jej príchodom utiekli a hľadali ochranu u čs. úradov. Najviac sympatizovali s maďarskou ČA robotníci, a to nielen maďarskí, ale aj slovenskí. Táto skutočnosť nebola popieraná ani za prvej ČSR. K. Medvecký napísal: „...proletariát videl v maďarských boľševikoch svojich pomstiteľov a uskutočňovateľov ich podvratných túžob a preto im všemožne pomáhali a zrádzali exponentov čs. režimu, vydávajúc ich krutej pomste červených“.¹¹

Práve robotníci boli vykonávateľmi sabotážnych akcií. Napríklad pred obsadením Kysaku na stanici stál nákladný vlak s cenným materiálom a s ranenými vojakmi. Veliteľ stanice nariadil odchod súpravy, ale strojvedúci a dopravná čata železničiarov vediac, že Červená armáda sa blíži, opustili vlak s rôznymi výhovorkami a taktó preťahovali odchod až do chvíle, kým začala strelba z troch strán a ČA sa zmocnila celej súpravy.¹² Lenže robotnícka trieda na východnom Slovensku bola v tomto období taká málopočetná, že nemohla rozhodujúcim spôsobom ovplyvniť vývoj udalostí.

O tom, ako prebiehalo nastolenie boľševickej moci v obyčajnej slovenskej obci, podáva svedectvo kronika Zborova: „Po 9. júni 1919 vybavuje notár Vojtech Kopčák úradné záležitosti len po maďarsky. Zborovskí maďarónski džentúci opätovne zajasali... Hneď nasledujúceho dňa boľševickej vlády v Zborove sa rozchýrilo, že budú uprostred obce повеšani všetci tí, ktorí boli v službách československej myšlienky. Mnohí z tých, ktorí sa desili oslobodenia, pomáhali kriesiť ľud – po dobu boľševického vpádu žili v najväčšom strachu a úzkosti o svoj život. Niektorí dokonca v lesoch trávilí celé dni, ba i noci, ale nebolo toho ani treba. Od vyhrážok neprikročili boľševici ďalej.“¹³

V druhom desaťročí 20. storočia sa východné Slovensko vyznačovalo obrovskou zaostalosťou vo všetkých oblastiach života, ktorá spočívala najmä v nerozvinutosti ekonomickej štruktúry, vo veľmi nízkej úrovni rozvoja výrobných síl. Koncom roka 1918 bolo na východnom Slovensku spolu 83 priemyselných závodov s celkovým počtom 11 000 pracovníkov. Z tohto počtu závodov 77 percent tvorili také, ktoré zamestnávali v priemere len 32 pracovníkov.¹⁴ Už preto spoliehanie boľševikov na túto silu nemohlo vyjsť. Ostávala však najpočetnejšia skupina obyvateľstva – roľníci. A práve oni najmenej dôverovali maďarskej ČA, pretože boli rôznymi spôsobmi informovaní o roľníckej politike maďarskej revolučnej vlády. Počet roľníkov

¹¹MEDVECKÝ, K. A.: Slovenský prevrat, zv. III. Tmava 1931, s. 230.

¹²Tamže, s. 322.

¹³Kronika obce Zborov, ŠOKA Bardejov, nezaev., s. 33 – 34.

¹⁴Východoslovenský kraj 1918 – 1978, Krajská správa Slovenského štatistického úradu v Košiciach. Košice 1978, s. 3.

na území východného Slovenska bol značný: v Zemplínskej župe vyše 200 tisíc (73,9 percenta), v Šarišskej župe takmer 120 tisíc (68,0 percent), v Abovsko-Turnianskej župe takmer 50 tisíc (66,4 percenta), v Gemerskej župe 93 tisíc (53 percent).¹⁵

Vláda Maďarskej republiky rád (aj SRR) hlásali iba jedinú formu užívania pôdy, a to formou výrobných družstiev a nepočítali s iným, hoci iba dočasným riešením. Už od konca roka 1918 roľníci vyjadrovali hlad po pôde, o čom svedčia početné žiadosti o prídel pôdy.¹⁶ Za takých podmienok boli heslá o štátnych veľkostatkoch pre tisíce drobných a stredných roľníkov neprijateľné. Nehovoriac už o tom, že nielen roľníci, ale ani obyvateľstvo Slovenska nebolo vôbec pripravené na nastolenie diktatúry proletariátu, ktorú proklamovala maďarská ČA.

Vzhľadom na uvedené skutočnosti vzťah obyvateľstva východného Slovenska k armáde Maďarskej republiky rád treba kvalifikovať ako nejednoznačný. Jej príchod bol prekvapivý, podobne ako aj zmeny, ktoré doniesol. Československá republika bola ešte v štádiu utvárania a sotva začatý konsolidačný proces narušil príchod maďarskej ČA. Znovu ožili promaďarské tendencie, preto sa obyvateľstvo ocitlo pred dilemou výberu a rozhodnutia. Väčšina však zaujala neutrálnu, vyčkávajúcu pozíciu, čo zapríčinila do značnej miery aj neznalosť politických udalostí. Ako sa skoro ukázalo, tento vyčkávací postoj sa oplatil. Najmä vzhľadom na dejinnú perspektívu, ktorú v porovnaní s existenciou Slovákov v bývalom Uhorsku predstavoval samostatný Československý štát. Slovenský národ, ktorý bojoval za rozpad Rakúsko-Uhorska a za svoje národné oslobodenie, prakticky bez výhrad prijal spoločný štát Čechov a Slovákov, a tým vstúpil na svoju novú historickú cestu, ktorá, ako sa ukázalo, nebola ustlaná ružami.

Vedúci činitelia Maďarskej republiky rád ohlasovali príchod čs. vojska na Slovensko ako „okupačnú činnosť“ Čechov. Pre slovenského a rusínskeho obyvateľa na východnom Slovensku, ktorý si dobre pamätal neľútostný maďarský útlak, takáto propaganda nebola prijateľná. Pritom zo strany novej maďarskej moci sa začínal uplatňovať aj sociálny faktor nátlaku. Napríklad v Prešove sa vyhlásavalo, že „takým ľudom, čo sa s Čechmi spojili a župana Fábryho navštevovali, sovietska republika chleba nedá“.¹⁷

Revolučná rada Maďarskej republiky rád proklamovala právo národov na sebaurčenie, lenže vo svojom programe mala, aby v radoch maďarskej Červenej armády boli aj sily, ktoré sa netajili presvedčením, že vojenské úspechy bude možné využiť na nové pripojenie Slovenska k maďarskému územiu. Bolo počuť: „My sme v prvom rade Maďari a potom komunisti.“¹⁸ Práve tieto fakty vyvolávali prejavy nedôvery obyvateľstva voči novej moci.

Ale aj napriek tomu na podujatiach, ktoré organizovali bolševici, sa zhromažďovalo veľa ľudí, predovšetkým v Prešove a Košiciach. „Vyhlásenie samostatnej SRR sa slávnostne uskutočnilo za obrovskej účasti slovenských proletárov, ktorí sa týmto historickým aktom pripojili k III. internacionále“, písali Červené noviny.¹⁹ Tento inak nepopierateľný fakt sa dal vysvetliť aj takto:

„... poslucháčov mohlo byť veľa, lebo v pondelok býva v Prešove vidieckym ľudom husto navštevovaný trh“.²⁰

Prispôbovanie novým podmienkam bolo zaznamenané aj zo strany úradníkov, ktorí odišli s čs. vojskom. Údajne bolševikov v Bardejove vítal sám mešťanosta Jozef Gmitter s poradcami: „Súdruhovia! I ja som proletár, lebo len z toho žijem, čo mi poskytuje plat.“²¹

Po obsadení územia východného Slovenska maďarskou ČA sa zaviedli opatrenia, ktoré obyvateľstvo prijalo s veľkou nevôľou. Mali byť ihneď prihlásené zásoby papiera, súčiastky k mo-

¹⁵Podľa štatistických údajov z r. 1910, Statistická príručka republiky Československé 2. Praha 1925, s. 127 – 128.

¹⁶Podrobnejšie pozri: Michnovič, I.: K niektorým otázkam sociálno-ekonomického postavenia roľníctva na východnom Slovensku 1918 – 1921. In: Nové obzory, č. 19, Košice 1977, s. 50 – 52.

¹⁷KLEIN TESNOSKALSKÝ, B.: c. d., s. 140.

¹⁸KRPELEC, B.: Úryvky z vpádu maďarských bolševikov na Slovensko. Bratislava 1936, s. 231.

¹⁹Červené noviny, 17. 6. 1919.

²⁰KLEIN TESNOSKALSKÝ, B.: c. d. s. 141.

²¹KRPELEC, B.: Bardejov a.... s. 129.

torovým vozidlám, palivo atď. Veľmi nepopulárna bola výzva obyvateľstvu, aby dobrovoľne odovzdávali prebytočné zásoby osobnej i postelnej bielizne Červenej armáde a vojenským nemocniciam. Tieto vyzvania však ostávali bez odozvy. Napríklad mestský vojenský veliteľ v Prešove, keď jeho výzva zo 14. 7. 1919 ostala bez účinku, musel prítvrdiť svoj postoj vo veci a 20. 7. 1919 vydal rozkaz č. 5: „... oslovil som obyvateľstvo mesta Prešov, aby každý pre Červené vojsko zo svojej bielizne niečo dal. Toto oslovenie málo uposlúchlo. Rozkazujem, aby každú zvyšnú bielizeň Prešovskému vojenskému veliteľstvu (dvere č. 7) od 19. – 22. tohto mesiaca oddali. Kto toto oslovenie neuposlúchne, od toho zvyšnú bielizeň rekvirovať budú.“²² Veliteľ mesta Košíc, kde taktiež prebiehala podobná akcia, toto opatrenie zdôvodnil takto: „V dobe militarizmu, vykorisťovateľov, za svetovej vojny hmyz sa hemžil na tele vojakov, v zašpinenej čiernej košeli zostali krvavé rany, ktoré sa infikovali od znečistenej bielizne. Červený vojak Sovietskej republiky, ktorý bojuje za proletárske záujmy, musí mať čistú bielizeň. Nemôžeme trpieť, aby do tej doby, kým ľudia majú doma postrádateľné zásoby, súdruhovia na fronte trpeli pre nedostatok bielizne.“²³

Účinok týchto výziev nebol takmer žiadny. Celá akcia ani nemohla byť úspešná, pretože chudoba nemala nič nazvyš a čakať na obetavosť od ostatnej časti obyvateľstva bolo zbytočné. O tom svedčí aj zápis v kronike obce Zborov: „Boľševické ditektórium bralo svoj úkol veľmi vážne. Denne 4 i 5-krát ohlasoval bubeník prísne nariadenia, ktorými sa občania zväčša opravovali, aby nosili na obecný úrad potraviny, periny a podobné veci. Nie je ovšem známe, že by obyvateľstvo bolo ktorýkoľvek z boľševických rozkazov vyplnilo.“²⁴

Nadšenie obyvateľstva nemohlo vyvolať ani veľké množstvo iných rozkazov, ktoré so sebou doniesla nová moc, pričom previnilca čakal prísny trest.²⁵ Veľmi prísne sa trestalo opilstvo. V Košiciach 8. 6. 1919 bolo vydané nariadenie, v ktorom sa hovorilo: „Prohibícia. Upozorňujem každého, že nedodržanie zákazu výčapu a požívania liehovín sa stíha revolučným tribunálom. Revolučný tribunál odsudzuje previnilca k trestu smrti.“²⁶ Mestský vojenský veliteľ v Prešove v tejto otázke bol miernejší. Trestom smrti nehrozil, obmedzil sa na vetu: „Lihovi napoj ničto užívac, ani vidac nešmi.“²⁷

Nastolenie každej moci sa nezaobíde bez represívneho aparátu. Tomu venovala pozornosť aj Maďarská republika rád. V Košiciach sa už prvý deň po príchode maďarskej ČA 6. 6. 1919 zriadila expozitúra ľudového komisariátu pre súdnicstvo na čele s košickým advokátom dr. Herbertom Gádorom. V Košiciach bol súčasne zriadený úrad revolučného súdu, ktorý uviedol žalobca – komisár László Zigali. Vo väznici revolučného súdu v Košiciach bolo v polovici júna 1919 väznených viac ako 300 „kontrarevolucionárov“. Väčšinu z nich eskortovala maďarská ČA z frontového územia na sever od Miškolca. V tom väzení bolo však aj veľa zaistených občanov z Košíc a obsadeného územia po Prešov a Bardejov. Maďari siahali aj k najvyššiemu trestu. V Zemplíne jednotky ČA zastrelili Júliu Karičkovú z Markoviec, jej príbuzných Andreja Karičku, Michala Karičku, Andreja Karičku ml., Jozefa Hadaru a Jozefa Milu.²⁸ Prvou obeťou v Prešove a okolí sa stal roľník Andrej Tomko z Giraltoviec. Ten prejavoval svoj nesúhlas s boľševikmi a keď sa 20. júna vrátil z prešovského trhu domov, na otázku čo počul nového, odpovedal, že v Sedikarte sú v lesoch čs. vojaci.

²²Slovenská republika rád. Dokumenty, Prešov 1969, s. 63.

²³Kassai Munkás, č. 16, 14. 6. 1919.

²⁴Kronika Zborova: ŠOKA Bardejov, nezaev., s. 34 – 35.

²⁵Tieto rozkazy a nariadenia sa v máločom odlišovali od rozkazov vojenského diktátora východného Slovenska generála Hennocquea, najmä po vyhlásení keď sa siahlo k mimoriadnym krokom. Vtedy (3. júna 1919) boli zatknutí v Košiciach dvaja robotníci – 28-ročný J. Tepper a 15-ročný V. Tirpák za vyhružku generálovi Schöbloví, že bude obesený. Vojenská polícia bez súdneho pojednávania na rozkaz župana a generála Hennocquea popravila ich na ulici. Tento čin vyvolal rozhorčenie celého mesta (pozri: VIETOR, M.: c. d., s. 174 – 175).

²⁶Citované podľa: VIETOR, M.: c. d., s. 221.

²⁷Slovenská republika rád, Dokumenty, Prešov 1968, s. 58.

²⁸POTEMRA, M.: Maďarská republika rád a Slováci. In: Slovensko a Maďarsko v rokoch 1918 – 1920, zb. referátov z konferencie v Michalovciach 14. – 15. 6. 1944, Martin 1995, s. 93 – 94.

Na tretí deň prišiel do Giraltovec voz s vojakmi, ktorí zobrali Tomka do Sedikartu, poviesli ho na strom a zastrelili. Druhou obeťou bol Andrej Tomáš, ktorého zastrelili so synom 1. júla. Ten vraj v novembri 1918 na schôdzi Šarišsko-stoličnej národnej rady sa ozval proti tomu, že priebeh schôdze je len v maďarskom jazyku. A navyše 28. decembra 1918 v mene občanov Prešova vítal čs. vojsko.²⁹ Pravda, existujú pochybnosti o politických motívoch tejto popravy. Vojaci maďarskej ČA v spolupráci s miestnymi maďarskými nacionalistami prenasledovali národne uvedomelé slovenské obyvateľstvo i prostých roľníkov a robotníkov. Na viacerých miestach ich na základe rôznych udaní uväznili, obrali o majetok, šikanovali, trýznili a v nejednom prípade im siahli na život.³⁰

Vari najvýrečnejšie svedectvo o represáliách maďarskej ČA na území východného Slovenska zanechal zriadenec filiálky Tatra banky v Prešove. Bol obvinený zo spolupráce s čs. úradmi a pripisovali mu zodpovednosť za odpor slovenského obyvateľstva proti príchodu maďarskej ČA. Koncom júna 1919 revolučný vojenský súd v Košiciach previezol väzňov v nákladnom vlaku z Prešova do Košíc, kde ich sústredili vo väznici na dnešnej Pribinovej ulici. Tam boli väzni odsúdení a neodsúdení obyvatelia z územia obsadeného ČA. Boli to roľníci z Budilira Juraj Pletko, Ján Buza a Ján Kukučka, roľník Imrich Konečný a roľníčka Anna Holomaňová z Hnimmian, Andrej Skališan, železničný strážnik z Lemešian, Závadský – fiakrista z Prešova, zo Sabinova bednársky majster Tomáš Obišovský, kominársky majster Vojtech Ichnovský a tesársky pomocník Jozef Čekan, starosta z Košických Hámrov, tamojší lesník Ján Šimko a ďalších päť roľníkov z Košickej Belej, ktorí boli obvinení z poskytnutia pomoci čs. vojakom v čase bojov na severe Košíc.³¹ Ako vidieť, sociálna skladba uväznených bola rôznorodá.

Okrem toho v košickom väzení sa nachádzali aj zaistení Košičania maďarskej národnosti – štátny prokurátor Július Lacko, mestskí úradníci Karol Vukovicha a Ján Varga, advokáti Jozef Fakruš a Vojtech Stauberer, obchodníci Gejza Keméni a Witsohafterovci.³²

Tieto ukrutnosti „len umocňovali atmosféru strachu a posilňovali pochybnosti o úprimnosti a cieľoch hnutia, ktoré na bodákoch jednotiek maďarskej ČA prinášali zo susedného Maďarska. Široké masy slovenského národa sa s nimi rozlúčili len pred niekoľkými mesiacmi pre nemožnosť dosiahnuť v rámci Uhorska najzákladnejšie demokratické, sociálne, národné a ľudské práva“, napísal slovenský historik M. Hronský.³³

Rady svojich bojovníkov sa bolševici snažili rozširovať aj pomocou nábora miestneho obyvateľstva. Hneď po príchode maďarskej ČA sa organizoval nábor do Červenej stráže. Práve oni, podporovaní vojakmi ČA, asistovali pri súpise inventáru v skladoch a obchodoch, pri kontrole cien potravín, udržiavania verejného poriadku a pod. Osobitne úspešný bol nábor v Košiciach. Červená stráž tam 10. 6. 1919 mala 330 nových členov a 12. 6. 1919 už 506 nových členov.³⁴ V Bardejove sa do Červenej stráže „prihlásili mnohí bardejovskí remeselníci, robotníci a židovskí mladíci (po šarišsky parobci) s prevolaním „Éljen a világtorradalom!“ (Nech žije revolúcia!)“³⁵

Títo mladíci hliadkovali po uliciach a občas fyzicky zakročili, keď natrafili na niekoho z tých, ktorí vítali vznik čs. republiky. Väčšinou sa len vyhrážali, ako v prípade mešťanostu Jozefa Gmittera a rezbára Pavla Grešáka, ktorým dokonca hrozili smrťou. Gmitter mal byť obesený na budove múzea a Grešák ukameňovaný tým kameňom, ktorý sa nachádzal pod lipou slobody a v ktorom bola uložená pamätná listina prvej Slovenskej národnej rady.³⁶ Výrok bol vynesený v posledný deň bolševického panovania v Bardejove, ale na jeho vykonanie už nezostal čas.

Veľmi surovo si počínal veliteľ posádky v Bardejove, pôvodom robotník zo železolejárne v Diósgyőri. Ten vedel len po maďarsky a žiadal, aby každý hovoril po maďarsky. Na zakro-

²⁹KLEIN TESNOSKALSKÝ, B.: c. d., s. 143.

³⁰Pozri: SNA, fond V. Šrobár – pozostalosť, kr. 3, č. 59 – 60/15/3, č. 54/15/3.

³¹POTEMRA, M.: c. d., s. 95.

³²Tamže.

³³HRONSKÝ, M.: c. d., s. 180.

³⁴Kassai Voros Újság, č. 110, 10.6.1919 a č. 113, 13. 6. 1919.

³⁵KRPELEC, B.: Bardejov a..., s. 130.

³⁶Tamže.

čenie predsedu robotníckej rady Roberta Kunsta bol odvolaný predovšetkým preto, že Jána Sisáka dal zaistiť s úmyslom zastreliť ho, pretože vítal českých vojakov.³⁷

Osobitnou a menej skúmanou otázkou je vstup obyvateľov slovenskej a rusínskej národnosti do radov maďarskej ČA. Medzi robotníkmi, ktorí mali citenie ani nie tak národnostné, ako skôr internacionálne, myšlienka podporiť proletársku ČA mala živý ohlas. S nechuťou sa to konštatovalo aj v materiáloch vydaných čs. armádou za prvej ČSR. V zborníku Třidásátníci, ktorý vyšiel v roku 1929 k 10. výročiu bojov 30. pešieho pluku na východnom Slovensku, sa okrem iného uvádzalo: „... najviac provokovali železničiari a robotníci hutí, ktorí tvorili živel veľmi nespoľahlivý... Vyhlášky vylepované v každom novom obsadenom meste vyzývali k nastúpeniu vojenskej služby do Rudej armády. Len v samotných Košiciach sa vraj prihlásilo na vyhlášku 6 000 mužov...“³⁸ Aj keď maďarská ČA nedorazila do Krompách, odtiaľ odišlo 50 robotníkov a vstúpili do jej radov.³⁹ Vstupovali aj Rusíni. Napríklad v radoch maďarskej ČA bojovali Rusíni z Humenského okresu M. Rusník, Štefan a Viktor Milkovičovi, L. Čula, E. Šafranko, A. Kruk a iní.⁴⁰ Boli to však jednotlivci a o nejakom hromadnom vstupe mužov z východného Slovenska do radov maďarskej ČA s výnimkou Košíc nemôže byť ani reči.

Dramatický bol osud obyvateľov východného Slovenska, ktorí boli uväznení v Košiciach. Pri ústupe maďarskej ČA 30. 6. 1919 podľa rozhodnutia revolučného vojenského súdu ich všetkých nákladným vlakom odtransportovali najprv do Miškolca a 5. 7. 1919 do koncentračného tábora v Hatvane. Tam časť slovenských mužov zaradili do osobitnej pracovnej skupiny, ktorá mala pomáhať pri zátevných prácach na tamojšom veľkostatku. K väzňom zo Šariša pribudli ďalší zo Sečoviec – obchodník Andrej Sabol, stolár Augustín Serbin a obuvník František Miňovský a Michal Malachár z Barce. Pri kuchynských prácach tejto skupine pomáhali uväznené ženy Veronika Bolalová, Emília Rothová a Anna Holomaňová.⁴¹

Po odchode maďarskej ČA následky bolševizácie obyvateľia východoslovenských miest a obcí pociťovali ešte dlho. Zaujímavé svedectvo znovu nájdeme v kronike Zborova: „Vpád bolševický do Zborova a menovite zhubné hlásenia bolševických agitátorov zanechali v obyvateľstve veľa nepríjemných následkov: rozvrátili mysle ľudu a rozjatrili jeho dušu. „Všetko je vaše, čo vidíte vôkol seba, nebojte sa nikoho,“ hlásal ktorýsi bolševický agitátor v júni 1919 Zborovčanom a dráždil beztak už zdivočené mysle obyvateľov. A vtedy v očiach ľudu sa zjavili rozsiahle lány štátnych pozemkov „Pod huru“ posiate d'atelinou.“⁴² Na druhý deň sa všetok dobytok z obce pásol na bujne d'ateline a daromné boli upozornenia na následky. Tie sa dostavili veľmi skoro. Hneď po návrate čs. štátnej moci štátny erár vyčíslil škodu na 64 630 Kčs a na 121 zborovských roľníkov bola podaná žaloba o jej úhradu. Vec sa ťahala dlho. „A tak konečne roku 1923 s pomocou početných vplyvných intervencií Zborovčanom náhrada bola úplne odpustená a jej zánikom bola likvidovaná posledná upomienka na následky bolševického šarapatenia v Zborove v lete roku 1919“, uzatvára zborovský kronikár.⁴³

Rovnaké následky mali podobné počínania aj v iných lokalitách východného Slovenska, dokonca neobsadených vojakmi ČA. Tak skupina bývalých vojakov armády Rakúsko-Uhorska, ktorí sa vrátili z Ruska, obsadila četnícku stanicu vo Svidniku, súčasne sa vytvoril soviet, ktorý rozparceloval miestny veľkostatok. Vyše 300 ha bolo rozdelených medzi 46 drobných roľníkov.⁴⁴ Postihol ich rovnaký osud ako zborovských roľníkov.

³⁷Tamže, s. 131.

³⁸Citované podľa: BADÍK, M., ŠKOLNÍK, M.: Revolučné prejavy proletariátu južného Spiša v období Slovenskej republiky rád. In: Spiš, vlastivedný zborník č. 2, Košice 1968, s. 14.

³⁹MAURER, J.: K víťazstvu radostného života. In: Desiate výročie hnutieva v Krompachoch, Košice 1961, s. 13.

⁴⁰Príspevky k dejinám KSČ v Humenskom okrese. Košice 1988, s. 45.

⁴¹POTEMRA, M.: c. d., s. 95.

⁴²Kronika obce Zborov, s. 41.

⁴³Tamže, s. 42.

⁴⁴MIHAL, J. – MIHÁLY, M.: Horný Šariš, Košice 1969, s. 15.

Po odchode maďarskej ČA sa dotkol obyvateľstva ďalší negatívny jav, tzv. „biele“ peniaze, ktoré prišli do obehu hneď po nastolení novej moci. Jednotky ČA platili nimi za každú službu, nákup alebo pri rekviráciách. Zostali však v platnosti maďarské tzv. modré peniaze a kolkované čs. bankovky, ktoré mali byť stiahnuté z obehu. Od samého začiatku občania mali značnú nedôveru k „bielym“ peniazom a onedlho sa ich obavy naplnili v plnej miere. Doplátili na to predovšetkým roľníci a živnostníci, ktorým čs. vláda nezamenila ani „biele“, ani „modré“ peniaze. Dôsledkom toho bolo, že „všetok riadny obchod zastal a menovite chudobná vrstva nie je asi vstave zakúpiť najpotrebnejšie potravinové články...“ napísal napríklad mešťanosta Lučenca Goldperger 7. 9. 1919. To sa v plnej miere týkalo aj východného Slovenska. Napríklad vládný komisár pre východné Slovensko Juraj Slávik 10. 7. 1919 objasňoval situáciu V. Šrobárovi takto: „Ak to ešte dlho bude takto, budem musieť na tejto klasickje pôde nových štátnych útvarov založiť novú republiku a za platobný prostriedok vyhlásiť biele a modré nekolkované bankovky... Najväčšia bieda je vskutku s peniazmi... Sú stovky a stovky ľudí, ba snáď tisíce, a to z tých najchudobnejších vrstiev, ktorí nemajú ani len korunky v okolovaných peniazoch. Chodia s plačom a s hladnými deťmi od úradu k úradu... sú kraje, kde ešte peniaze vôbec kolkované neboli a pritom tam invázia (bolševikov – pozn. aut.) nebola... Medzi oblasťami je voľný prechod a peniaze kolkované i bez kolkov sa miešajú... Tu iba Pán Boh spraví spravodlivý poriadok.“⁴⁵

Aj napriek uvedeným javom krátke obdobie bolševizácie východného Slovenska nezanechalo hlboké stopy na vedomí obyvateľstva. Prevažná väčšina obyvateľov tohto regiónu, ktorá bola ťažko skúšaná v časoch prvej svetovej vojny, nemala ani chuť, ani želanie byť vťahnutá do ďalšieho vojnového chaosu. Dokonca ani maďarské obyvateľstvo veľmi nesmútilo za odchodom maďarskej ČA, o čom sa zmienil aj Vavro Šrobár 15. novembra 1919 na županských a poslaneckých radách v Košiciach: „Pomer maďarského obyvateľstva k čs. republike je priateľský. Robotníctvo a vednícky ľud, tak ako ich slovenskí druhovia, po vojne pracuje a teší sa poriadku a bezpečnosti, ktoré zapanovali u nás po vyhnaní bolševikov zo Slovenska. Zdá sa, že len maďarská aristokracia a s ňou spojení a spriaznení tzv. páni v poslednej dobe snujú politické sny, živia sa nádejou, že Slovensko opäť padne ako nebohá korisť ich zahalčivému životu a nezodpovednému panovaniu.“⁴⁶

Vpád maďarskej ČA a Slovenská republika rád sa stali epizódou, na ktorú o desať rokov málokto spomínal. A v každom prípade tu nešlo o nejaký „historický fenomén SRR“,⁴⁷ ako tvrdili niektorí historici bývalej ČSSR, usilujúc sa zvýrazniť nejakú „špecifickosť“ zapojenia slovenského národa do revolučných udalostí, ktoré sa prevalili povojnovou Európou.

I. SLEPCOV: ZU EINIGEN FRAGEN DER BEZIEHUNG DER EINHEIMISCHEN BEVÖLKERUNG DER OSTSLOWAKEI ZUM EINFALL DER UNGARISCHEN BOLSCHEWIKEN IN 1919

Die Problematik der Beziehung der einheimischen Bevölkerung der Slowakei zum Einfall der ungarischen Roten Armee im Sommer 1919 gehört zu den wenig durchgeforschten Aspekten der Problematik des Militärkonfliktes zwischen der Tschechoslowakei und der bolschewistischen Ungarischen Republik. Der Verfasser begreift eine breite Palette von Kontakten und Äußerungen, in den sich die Beziehung der einheimischen Bevölkerung der Ostslowakei zur ungarischen Roten Armee widerspiegelte. Von den feierlichen Akten der Begrüßung beginnend bis zur nicht verborgten Furcht verschiedener Schichten der Bevölkerung vor dem bolschewistischen Terror. Er bemüht sich dabei aus der historischen Entwicklung, nationalen und sozialen Stratifikation der Bevölkerung der Ostslowakei hervorzugehen und stellt die Uneindeutigkeit dieser Beziehung fest. Er verweist auf die Reaktionen der Bevölkerung auf verschiedene Befehle und Anordnungen der Militärdiktatur der ungarischen Bolschewiken in der Slowakei, Repressalien und Todesurteile nicht ausgenommen. Schließlich berührt er auch die wichtigere Frage der Requisition und des sog. weißen Geldes, mit dem die Truppen der ungarischen Roten Armee für jeden Dienst oder jeden Einkauf bei den Requisitionen bezahlten. Er konstatiert die verhängnisvollen Konsequenzen dieses Fortganges der ungarischen Roten Armee, der die schon sowieso sehr problematischen Verhältnisse in der Slowakei außergewöhnlich komplizierte.

⁴⁵SNA, fond V. Šrobár – pozostalost', kr. 4, č. 21.

⁴⁶SNA, fond Vavro Šrobár – pozostalost', kr. 15, č. 30/18/3.

⁴⁷Například pozri: KANIS, P.: Vývin názorov na Slovenskú republiku rád. In: Historický časopis, č. 1 – 2, 1976, s. 216.